ePublishing
ΕΘΝΙΚΟ ΚΕΝΤΡΟ ΤΕΚΜΗΡΙΩΣΗΣ
NATIONAL DOCUMENTATION CENTRE

Δελτίο Κέντρου Μικρασιατικών Σπουδών

Τόμ. 19 (2015)

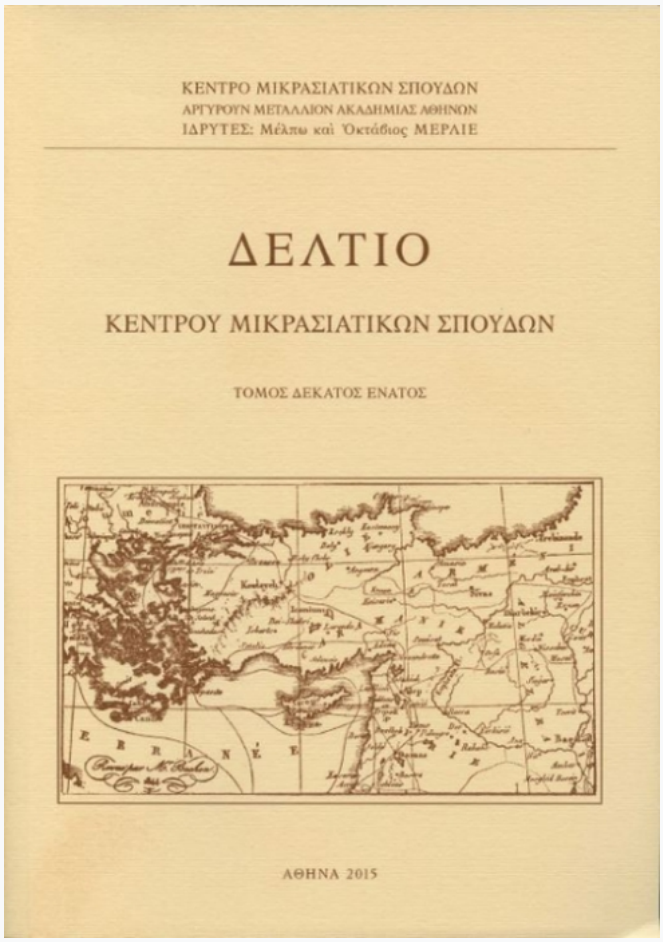

Οἱ νεοελληνικὲς διάλεκτοι καὶ τὸ Μουσικὸ Λαογραφικὸ Ἀρχεῖο τοῦ Κέντρου Μικρασιατικῶν Σπουδῶν. Προβλήματα καταγραφῆς καὶ συγκεντρωτικῆς παρουσίασης προφορικοῦ διαλεκτικοῦ λόγου

Σταμάτης Μπέης

doi: 10.12681/deltiokms.323

Copyright © 2015, Σταμάτης Μπέης

Άδεια χρήσης Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0.

Βιβλιογραφική αναφορά:

Μπέης Σ. (2015). Οἱ νεοελληνικὲς διάλεκτοι καὶ τὸ Μουσικὸ Λαογραφικὸ Ἀρχεῖο τοῦ Κέντρου Μικρασιατικῶν Σπουδῶν. Προβλήματα καταγραφῆς καὶ συγκεντρωτικῆς παρουσίασης προφορικοῦ διαλεκτικοῦ λόγου. *Δελτίο Κέντρου Μικρασιατικών Σπουδών*, *19*, 135–151. https://doi.org/10.12681/deltiokms.323

Σταμάτης Μπέης

Οι Νεοελληνικες Διαλεκτοι και το Μουσικο Λαογραφικο Αρχειο του Κεντρου Μικρασιατικων Σπουδων. Προβληματα Καταγραφης και Συγκεντρωτικης Παρουσιασης Προφορικου Διαλεκτικου Λογου.

1.1. Εισαγωγή

Αφορμή και επίκεντρο αυτής της εργασίας είναι η πανοραμική παρουσίαση ηχητικών κειμένων που καλύπτουν το σύνολο σχεδόν των νεοελληνικών διαλέκτων και ιδιωμάτων στον τετραπλό δίσκο «Ντοπιολαλιές», που κυκλοφόρησε από το Μουσικό Λαογραφικό Αρχείο Μέλπως Μερλιέ. Απαραίτητο συμπλήρωμα του δίσκου θεωρήθηκε η έκδοση ενός βιβλίου που θα περιέχει τη γραπτή απόδοση των ηχογραφημένων διαλεκτικών κειμένων του δίσκου. Γι' αυτό και η παρούσα μελέτη στοχεύει να προσφέρει μια αναλυτική παρουσίαση του ενιαίου συστήματος απόδοσης και των πρακτικών μεταγραφής των νεοελληνικών διαλεκτικών ποικιλιών που υιοθετήθηκε σε αυτήν την παρουσίαση. Αρχικά παρουσιάζεται το πλαίσιο της δημιουργίας αυτής της συλλογής ηχογραφημένων διαλεκτικών κειμένων από την ομάδα του ΜΛΑ. Στο κυρίως μέρος της παρουσίασης περιγράφονται τα σημαντικότερα μεθοδολογικά προβλήματα καταγραφής προφορικού διαλεκτικού λόγου, όπως προέκυψαν κατά την επεξεργασία και τη γραπτή απόδοση των ηχητικών εγγραφών και τεκμηριώνονται βάσει παραδειγμάτων οι λύσεις που τελικά υιοθετήθηκαν. Στην τελευταία ενότητα παρέχονται πίνακες αντιστοίχισης των φωνητικών συμβόλων που έχουν χρησιμοποιηθεί για την απόδοση φθόγγων, διαφορετικών από αυτούς της κοινής νέας ελληνικής γλώσσας με τα σύμβολα του Διεθνούς Φωνητικού Αλφαβήτου, ενώ επισημαίνονται, όπου αυτό είναι γνωστό, οι περιοχές στις οποίες εμφανίζονται αυτοί οι φθόγγοι.

1.2. Το Μουσικό Λαογραφικό Αρχείο Μέλπως Μερλιέ

Η συλλογή της Μέλπως Μερλιέ δημιουργήθηκε το 1930-1931, μέσα σε λίγους μήνες, όταν, με πρωτοβουλία της, ηχογραφήθηκαν σε 222 δίσκους 78 στροφών (ο κάθε δίσκος βγήκε σε ελάχιστα αντίτυπα μόνο για τη χρήση των μελετητών) δημοτικά τραγούδια απ' όλη σχεδόν την Ελλάδα (και τα τότε υπό ιταλική κατοχή Δωδεκάνησα) και αρκετά βυζαντινά μέλη. Στη συλλογή αυτή συγκαταλέγονται είκοσι διαφορετικά ηχογραφημένα κείμενα, δείγματα από διάφορες τοπικές διαλέκτους (την ποντιακή, την καππαδοκική, τη διάλεκτο της Σίλλης και την τσακώνικη) και ιδιώματα (από τη Ρούμελη, την Ήπειρο, την Ανατολική Θράκη, τα Δωδεκάνησα, την Κρήτη και τη Σκύρο).

Πολλά απ' αυτά παρουσιάζουν εξαιρετικό ενδιαφέρον, κυρίως εκείνα που αποτυπώνουν μια καθαρή μορφή μικρασιατικών διαλέκτων και ιδιωμάτων ανεπηρέαστη από την κοινή νέα ελληνική γλώσσα. Εκτός απο τα ηχογραφημένα κείμενα που αφορούν διαλέκτους και ιδιώματα, υπάρχουν και κείμενα από ποικιλίες γλωσσών που χρησιμοποιούνται από κάποιες ειδικές κατηγορίες ομιλητών. Με βοήθεια της Γαλλικής Πρεσβείας και με πρωτοβουλία του Οκτάβιου και της Μέλπως Μερλιέ, για να διασωθεί η μουσική παράδοση κατ' αρχήν της Μικράς Ασίας, οργανώθηκε μια συγκεντρωτική επιχείρηση καταγραφής όσο το δυνατόν περισσότερων μουσικών ντοκουμέντων και από την Ελλάδα και από τα Δωδεκάνησα. Η συλλογή πεζών διαλεκτικών ήταν τμήμα της ευρυτέρης συλλογής μουσικών κειμένων, όπου τα πεζά διαλεκτικά κείμενα είχαν δευτερεύοντα ρόλο σε σχέση με τον αρχικό στόχο.

1.3. Ο τετραπλός δίσκος «Ντοπιολαλιές. Ηχογραφήσεις 1930-2014»

Μετά την τριακονταετή έκδοση μεγάλου μέρους του μουσικού αρχείου, το οποίο συνεχώς εμπλουτίζεται με νέες ηχογραφήσεις μέχρι σήμερα, διαπιστώθηκε η ποιότητα και το ενδιαφέρον των ηχητικών πεζών κειμένων διαλεκτικού υλικού, ειδικότερα των μικρασιατικών και των δωδεκανησιακών. Έχοντας ως παρακαταθήκη αυτό το υλικό, το οποίο δεν καλύπτει το σύνολο του ελληνικού χώρου ούτε όλες τις ελληνόφωνες περιοχές εκτός ελληνικής επικράτειας, αποφασίστηκε από την ομάδα του ΜΛΑ[1] να εμπλουτιστεί η συλλογή με χαρακτηριστικά κείμενα διαλεκτικού λόγου, ηχογραφημένα τις τρεις τελευταίες

1. Η ομάδα αυτή αποτελείται από τους: Μάρκο Δραγούμη, Θανάση Μωραΐτη, Λεωνίδα Εμπειρίκο και Κατερίνα Γεωργιάδου.

δεκαετίες από μια μεγάλη ομάδα ειδικών. Επιλέχθηκαν κυρίως οι σύντομες αυτοτελείς αφηγήσεις, που χαρακτηρίζονταν από την αφηγηματική ικανότητα του ομιλητή και επέτρεπαν να φανεί ο ιδιαίτερος επιτονισμός του κάθε ιδιώματος Αποτέλεσμα αυτής της προσπάθειας είναι η έκδοση των εν λόγω δίσκων, που θα αποτελέσουν την πρώτη πανοραμική παρουσίαση των γεωγραφικών ποκιλιών της νεοελληνικής γλώσσας, προσπαθώντας να τηρηθεί –στο μέτρο του δυνατού– η ισορροπημένη αντιπροσώπευση των διαλέκτων και των γλωσσικών ποικιλιών, σύμφωνα με τη διαλεκτική τους κατηγοριοποίηση. Σε αυτόν τον δίσκο δόθηκε, τελικά, η ονομασία «Ντοπιολαλιές. Ηχογραφήσεις 1930-2014». Ο άξονας των ηχογραφήσεων του δίσκου είναι γεωγραφικός, γιατί αφορά στις γεωγραφικές και όχι στις κοινωνικές ποικιλίες της νέας ελληνικής· είναι όμως και συγχρονικός, αφού αποτυπώνεται η νέα ελληνική όπως μιλιότανε κατά τη διάρκεια του 20ού αιώνα από ομάδες πληθυσμού που έχουν ως μητρική γλώσσα ιδιαίτερα ιδιώματα.

Η αρχική σύλληψη του ΜΛΑ ήταν να αποδοθούν οι τρεις διαστάσεις της απεικόνισης των διαλεκτικών ποικιλιών της ελληνικής:

α) Η επικρατειακή-γεωγραφική διάσταση του συνόλου των νεοελληνικών διάλεκτων και ιδιωμάτων που ομιλούνται στην ελληνική και κυπριακή επικράτεια. Πρόκειται για τις ποικιλίες της νέας ελληνικής που υφίστανται την επίδραση της κοινής νέας ελληνικής ως κυρίαρχης γλώσσας (τα ιδιώματα της Πελοποννήσου, της Στερεάς Ελλάδας, της Θεσσαλίας, της Ηπείρου, της Μακεδονίας, των Επτανήσων, της Κρήτης, των νησιών του βορείου και νοτίου Αιγαίου και της Κύπρου). Η έρευνα δεν πρόλαβε να καλύψει τη δυτική Στερεά Ελλάδα, την ανατολική Μακεδονία και τη Δυτική Θράκη, εξαιτίας των στενών χρονικών περιθωρίων, ενώ προβλέπεται στο μέλλον η έκδοση ενός νέου δίσκου με ηχογραφημένα κείμενα από αυτές τις περιοχές[2].

β) Η ιστορική διάσταση που, όσον μας αφορά, αφαιρεί πολλούς ομιλητές από την αρχική γεωγραφική τους ένταξη, καθώς υπήρξε η ιστορική τομή των ανταλλαγών πληθυσμού μετά τον ελληνοτουρκικό πόλεμο του 1919-1922. Αυτή η διάσταση μας επιτρέπει να θεωρήσουμε κάποιες κατηγορίες ελληνόφωνων εκτός Ελλάδας και Κύπρου έξω από το γεωγραφικό τους πλαίσιο, όπως οι ανταλλάξιμοι μουσουλμάνοι της Ελλάδας στην Τουρκία, οι Κρητικοί της Συρίας και οι Πόντιοι πρόσφυγες στην πρώην Σοβιετική Ένωση. Σε αυτήν τη διάσταση μπορεί

2. Ο δίσκος αυτός θα περιλαμβάνει επίσης ηχογραφημένα κείμενα από τη Δυτική Μικρά Ασία (Κίος, Λιβίσι), Ίμβρο, Κωνσταντινούπολη και ελληνικά της Βουλγαρίας.

να τοποθετήσει κανείς και ελληνόφωνες ομάδες που μετανάστευσαν σε παλαιότερες εποχές όπως τους Μανιάτες του Καργκέζε της Κορσικής, τους Θρακιώτες του Τσερνοπόλιε της Κριμαίας, τους ελληνόφωνους στην περιοχή της Μαριούπολης της Ουκρανίας και τα υπολείμματα του παλαιού ποντιακού γλωσσικού συνεχούς στη σημερινή βορειοανατολική Τουρκία (δηλαδή τους ελληνόφωνους μουσουλμάνους του Πόντου, που έχασαν κάθε επαφή με την κοινή ελληνική γλώσσα μετά τον εκπατρισμό των χριστιανών συντοπιτών τους το 1922-1923).

γ) Η κοινωνιογλωσσολογική διάσταση, που αφορά στην επαφή των νεοελληνικών διαλέκτων και ιδιωμάτων με άλλες μη ελληνικές γλωσσικές ποικιλίες εντός Ελλάδος (την αρβανίτικη, τη βλάχικη, τη σλαβομακεδονική, την τουρκική, την ισπανοεβραίικη και τη ρομανί), αλλά και την επαφή των νεοελληνικών διαλέκτων εκτός Ελλάδος με τις επίσημες ή ομιλούμενες γλώσσες των περιοχών όπου ομιλούνται (τουρκικά, ρωσικά, ουκρανικά, ιταλικά, καλαβρέζικα, σαλεντίνικα, γαλλικά, κορσικανικά, αλβανικά).

Ο δίσκος «Ντοπιολαλιές» αποτελεί την πιο εκτεταμένη μέχρι τώρα και τη δεύτερη χρονικά συγκεντρωτική παρουσίαση νεοελληνικών διαλέκτων και ιδιωμάτων με τη μορφή ηχογραφημένων κειμένων. Η πρώτη παρουσίαση έγινε από το Κέντρο Ερεύνης Νεοελληνικών Διαλέκτων και Ιδιωμάτων της Ακαδημίας Αθηνών με τη μορφή πολυμεσικής εκπαιδευτικής εφαρμογής στο πλαίσιο του Υποέργου «Μνημεία Νεοελληνικού Λόγου», το οποίο είχε στόχο να κάνει γνωστό το διαλεκτικό υλικό του Αρχείου του κέντρου στην εκπαιδευτική κοινότητα αλλά και σε ευρύτερο κοινό[3].

2.1 Η γραπτή απόδοση των νεοελληνικών διαλέκτων και ιδιωμάτων. Το Διεθνές Φωνητικό Αλφάβητο

Το πιο σημαντικό πρόβλημα που καλείται να αντιμετωπίσει ο διαλεκτολόγος

3. Βλ. Ακαδημία Αθηνών-Κέντρο Ερευνής Νεοελληνικών Διαλέκτων και Ιδιωμάτων, *Οι νεοελληνικές διαλεκτικές ποικιλίες*, Αθήνα 2008, σ. 42-62. Στο έργο αυτό, που αποτελεί μια πιο συνοπτική παρουσίαση των γεωγραφικών ποικιλιών της νέας ελληνικής, περιλαμβάνονται ενδεικτικά δεκατρία ηχογραφημένα κείμενα προερχόμενα από το Αρχείο του Ιστορικού Λεξικού της Νέας Ελληνικής, τα οποία συνοδεύονται από τη γραπτή τους απόδοση. Τα ηχογραφημένα αυτά κείμενα αντιπροσωπεύουν ιδιώματα από όλα τα ιστορικά γεωγραφικά διαμερίσματα της Ελλάδας (Πελοπόννησος, Στερεά Ελλάδα, Επτάνησα, Θεσσαλία, Ήπειρος, Μακεδονία και Θράκη, Κρήτη, νησιά του Αιγαίου) και τη Μικρά Ασία, καθώς και την κατω-ιταλική (Καλαβρία) και την τσακώνικη διάλεκτο.

όταν περιγράφει γλωσσικό υλικό από διαλέκτους και ιδιώματα είναι η επιλογή ενός συστήματος μεταγραφής το οποίο θα αποδίδει με όσο το δυνατόν μεγαλύτερη ακρίβεια την προφορά των φθόγγων που αποκλίνουν από τη νόρμα και θα αναδεικνύει τις λεπτές διαφορές στις πραγματώσεις παρόμοιων φθόγγων από περιοχή σε περιοχή. Παραδείγματος χάριν, φθόγγοι συχνοί στις περισσότερες ελληνικές διαλέκτους και ιδιώματα που επονομάζονται ως «παχιά σ και ζ» ή ως «παχιά λ και ν» δεν αποδίδονται από το ελληνικό αλφάβητο. Μέχρι στιγμής έχουν χρησιμοποιηθεί διαφορετικά συστήματα μεταγραφής των νεοελληνικών διαλεκτικών ποικιλιών από τις απαρχές της νεοελληνικής διαλεκτολογίας ώς σήμερα στη διεθνή και ελληνική βιβλιογραφία[4].

Την αντιμετώπιση τέτοιων προβλημάτων είχε ως στόχο να επιλύσει με τρόπο πιο αποτελεσματικό η θέσπιση του Διεθνούς Φωνητικού Αλφαβήτου (ΔΦΑ), που αποτελεί έναν συστηματικό τρόπο ακριβούς αναπαράστασης των ήχων της γλώσσας σε γραπτή μορφή. Το σύστημα αυτό είναι γνωστό διεθνώς με τη συντομογραφία IPA (International Phonetic Alphabet), αλλά στην παρουσίαση αυτή θα χρησιμοποιήσουμε την ελληνική συντομογραφία ΔΦΑ. Το ΔΦΑ βασίζεται στο λατινικό αλφάβητο, αλλά περιέχει επίσης γράμματα και πρόσθετα σύμβολα από διαφορετικές πηγές, μεταξύ των οποίων και το ελληνικό αλφάβητο. Αυτά τα πρόσθετα γράμματα και σύμβολα είναι αναγκαία, γιατί η ποικιλία των φθόγγων των γλωσσών του κόσμου είναι πιο μεγάλη από τον αριθμό των γραμμάτων του λατινικού αλφαβήτου. Η χρήση ακολουθιών φωνητικών συμβόλων για την αναπαράσταση προφορικού λόγου είναι γνωστή ως *φωνητική μεταγραφή*. Το ΔΦΑ χρησιμοποιείται για πολλούς σκοπούς, όπως, για παράδειγμα, για να αποδώσει την ακριβή προφορά των λέξεων σε ένα λεξικό ή να καταγράψει με επιστημονικό τρόπο γλωσσικά δεδομένα που προέρχονται από επιτόπια έρευνα[5]. Στην παρουσίαση που ακολουθεί, τα σύμβολα του Διεθνούς Φωνητικού Αλφαβήτου εμφανίζονται μεταξύ αγκυλών [ ].

Στην επεξεργασία του διαλεκτικού ηχογραφημένου υλικού του δίσκου «Ντο-

---

4. Βλ. Ιώ Μανωλέσσου – Σταμάτης Μπέης – Χριστίνα Μπασέα-Μπεζαντάκου, «Η φωνητική απόδοση των νεοελληνικών διαλέκτων και ιδιωμάτων», *Λεξικογραφικόν Δελτίον*, τόμ. 26, Αθήνα 2012, σ. 161-222.

5. Βλ. International Phonetic Association, *Handbook of the Interantional Phonetic Association. A Guide to the Use of the International Phonetic Alphabet*, Cambridge 1999.

πιολαλιές» ακολουθήθηκε ένας ενιαίος επιστημονικός τρόπος, που επιτρέπει μεγαλύτερη ακρίβεια στην απόδοση των ιδιαζόντων φθόγγων οι οποίοι εμφανίζονται στις διαλέκτους και τα ιδιώματα της νέας ελληνικής. Για την ακριβή απόδοση των ιδιαζόντων φθόγγων αλλά και άλλων φωνητικών φαινομένων που παρουσιάζονται στις εγγραφές του διαλεκτικού λόγου στα ηχητικά κείμενα του δίσκου, επιλέξαμε να υιοθετήσουμε με κάποιες ελάχιστες τροποποιήσεις το σύστημα απόδοσης των νεοελληνικών διαλέκτων και ιδιωμάτων που χρησιμοποιείται από το Κέντρο Ερευνής Νεοελληνικών Διαλέκτων και Ιδιωμάτων της Ακαδημίας Αθηνών, όπως αποτυπώνεται στον Κανονισμό Συντάξεως του Ιστορικού Λεξικού της Νέας Ελληνικής[6]. Το σύστημα αυτό αποτελεί ενιαίο σύστημα φωνητικής μεταγραφής των διαλεκτολογικών ποικιλιών της νέας ελληνικής, το οποίο αντιμετωπίζει αποτελεσματικά το παραπάνω πρόβλημα και επιτρέπει τη μελέτη των διάφορων φωνητικών φαινομένων από κάθε ερευνητή-γλωσσολόγο· επιπλέον, καθιστά δυνατές τις έρευνες μεταξύ διαφορετικών διαλέκτων και καλύπτει μεθοδολογικά κενά που εμφανίζουν άλλοι τρόποι μεταγραφής. Σε αδρές γραμμές, τα χαρακτηριστικά αυτού του τρόπου απόδοσης της προφοράς είναι τα εξής:

Κατ' αρχήν, για τον συμβολισμό των φθόγγων χρησιμοποιούνται τα «φθογγόσημα», τα οποία είναι πεζά γράμματα του ελληνικού και του λατινικού αλφαβήτου που συνδυάζονται συχνά με διακριτικά σημάδια (π.χ.: ḱ, ŝ, ṕ, ä). Η επιλογή του φθογγόσημου που θα αποδώσει έναν φθόγγο γίνεται συχνά με βάση την ομοιότητα του φθόγγου αυτού με τον αντίστοιχο φθόγγο μιας άλλης γλώσσας. Τα «φθογγόσημα» αυτά παρουσιάζουν συστηματική αντιστοιχία με τα σύμβολα του Διεθνούς Φωνητικού Αλφαβήτου, που αποτελεί συστηματικό τρόπο ακριβούς αναπαράστασης των ήχων της γλώσσας σε γραπτή μορφή.

Η επιλογή των *φθογγόσημων* που υιοθετήθηκαν για την παρουσίαση του γλωσσικού διαλεκτικού υλικού στη σύνταξη του Ιστορικού Λεξικού της Ακαδημίας Αθηνών βασίζεται σε διαφορετικής φύσης γλωσσικά δεδομένα, που προέρχονται από περιγραφές των ιδιωμάτων (γλωσσάρια, γραμματικές και φωνητικές-φωνολογικές περιγραφές), χειρόγραφα και μαγνητοφωνημένο υλικό του Αρχείου του Κέντρου Ερεύνης Νεοελληνικών Διαλέκτων και Ιδιω-

6. Βλ. Ακαδημία Αθηνών-Κέντρον Ερευνής Νεοελληνικών Διαλέκτων και Ιδιωμάτων, Κανονισμός Συντάξεως του Ιστορικού Λεξικού της Νέας Ελληνικής, *Λεξικογραφικόν Δελτίον*, τόμ. 26, παράρτημα 6, Αθήνα 2012, σ. 79-100.

μάτων – ΙΛΝΕ). Η προσέγγιση του υλικού έγινε με βάση τους χαρακτηριστικούς φθογγικούς τύπους των διαλέκτων και ιδιωμάτων της νέας ελληνικής. Σε πρώτη φάση, ανατρέξαμε σε χειρόγραφα και περιγραφές αυτών των ιδιωμάτων, στις οποίες εμφανίζονται ιδιάζοντες φθογγικοί τύποι που δεν εμφανίζονται στην κοινή νεοελληνική (Πόντος, Κύπρος, Καππαδοκία, Δωδεκάνησα, Κυκλάδες, Κρήτη, Κάτω Ιταλία, Μάνη, Τσακωνιά κ.λπ.). Ακολουθήσαμε την ίδια διαδικασία και για ιδιώματα που παρουσιάζουν μικρότερες φωνητικές διαφορές από την κοινή νεοελληνική (βόρεια ελληνικά ιδιώματα, Πελοπόννησος, Επτάνησα κ.λπ.).

Με ιδιαίτερη προσοχή έγινε προσπάθεια να περιγραφούν φωνητικά οι φθόγγοι αυτοί, με βάση πληροφορίες από το μαγνητοφωνημένο υλικό αλλά και από μαρτυρίες φυσικών ομιλητών των ιδιωμάτων. Τα στοιχεία αυτά τα συγκρίναμε με τα δεδομένα που προέρχονται από διαλεκτολογικές μελέτες και περιέχουν πληροφορίες για τη φωνητική και τη φωνολογία των νεοελληνικών διαλέκτων και ιδιωμάτων. Με βάση αυτά τα φωνητικά χαρακτηριστικά, αναζητήσαμε τα αντίστοιχα σύμβολα του ΔΦΑ που θα απέδιδαν την προφορά των φθόγγων αυτών. Έτσι, λοιπόν, προβήκαμε στην καταγραφή των φθόγγων των νεοελληνικών διαλέκτων και ιδιωμάτων και της κοινής νεοελληνικής.

Σε μια τέτοια προσέγγιση, το μαγνητοφωνημένο κείμενο που αποτελεί πρωτογενές υλικό, θεωρείται ως η πλέον αξιόπιστη πηγή δεδομένων, γι' αυτό και τα δεδομένα που προέρχονται από τα ηχητικά κείμενα του δίσκου «Ντοπιολαλιές» απετέλεσαν ένα πρόσθετο σώμα γλωσσικού υλικού, που μας επέτρεψε να επιβεβαίωσουμε τις αρχικές υποθέσεις για την πραγμάτωση κάποιων ιδιαζόντων φθόγγων που παρουσιάζονται σε διαλεκτικές ποικιλίες της νέας ελληνικής. Ιδιαίτερα πολύτιμο ήταν το γλωσσικό υλικό που αφορά στα καππαδοκικά ιδιώματα και προέρχεται από το ΜΛΑ του Κέντρου Μικρασιατικών Σπουδών, το οποίο παρέχει άφθονα παραδείγματα σπάνιων φωνητικών πραγματώσεων.

2.2. Τα μεθοδολογικά προβλήματα της παρουσίασης του δίσκου «Ντοπιολαλιές. Ηχογραφήσεις 1930-2013»

Ο επιστήμονας-γλωσσολόγος που καλείται να αποδώσει τα δείγματα διαλεκτικού γλωσσικού λόγου σε μια πανοραμική παρουσίαση σαν αυτήν του δίσκου «Ντοπιολαλιές», που περιλαμβάνει διαφορετικές γεωγραφικές ποικιλίες της ελληνικής, καλείται να αντιμετωπίσει σειρά προβλημάτων που περιγράφουμε πιο κάτω.

α) Στη μεταγραφή των διαλεκτικών κειμένων που ακολουθεί, οι φθόγγοι αποδίδονται όπως πραγματώνονται στα συγκεκριμένα ηχητικά κείμενα του δίσκου και όχι όπως εμφανίζονται σε μια καθαρή μορφή των διαλέκτων και ιδιωμάτων, ανεπηρέαστη από την κοινή νεοελληνική. Αυτό συμβαίνει γιατί όλα τα ηχητικά κείμενα-εγγραφές δεν αποτυπώνουν αναγκαστικά την καθαρή μορφή των διαλέκτων και ιδιωμάτων, αλλά πολλές φορές μια ενδιάμεση μορφή, στην οποία δεν παρουσιάζονται όλα τα διαλεκτικά φωνητικά φαινόμενα. Εκείνο που ενδιαφέρει είναι η κοινωνογλωσσολογική διάσταση του ιδιώματος, δηλαδή η αποτύπωση μιας συγκεκριμένης γλωσσικής συμπεριφοράς σε μια συγκεκριμένη στιγμή από έναν συγκεκριμένο ομιλητή περισσότερο ή λιγότερο επαρκή. Η ανασύσταση ενός υπό εξαφάνιση γλωσσικού ιδιώματος είναι επικίνδυνη επιστημονικά, γιατί δεν είναι δυνατόν να παρουσιαστούν υποτιθέμενα φωνητικά φαινόμενα που δεν εμφανίζονται στα συγκεκριμένα ηχητικά κείμενα, αλλά και η ύπαρξή τους σε μια παλαιότερη πιο καθαρή μορφή του ιδιώματος μπορεί να αμφισβητηθεί. Πρέπει να υπογραμμίσουμε ότι ο δίσκος περιέχει σπάνια και πολύτιμα κείμενα καθαρού διαλεκτικού λόγου, όπως τα ηχητικά κείμενα-εγγραφές της δεκαετίας του 1930 που προέρχονται από την Καππαδοκία.

Το φαινόμενο της στένωσης ή κώφωσης, που συνίσταται στην τροπή των άτονων /e/ <ε, αι> και /o/ <ο, ω> με τα [i] και [u] αντίστοιχα, παρουσιάζεται στα ονομάζομενα *βόρεια ελληνικά ιδιώματα* (ιδιώματα Στερέας Ελλάδας εκτός Αττικής και Νότιας Εύβοιας, Θεσσαλίας, Ηπείρου εκτός Θεσπρωτίας, Μακεδονίας, Θράκης εκτός της περιοχής της Κωνσταντινούπολης, Λέσβου, Λήμνου, Σποράδων εκτός Σκύρου, Σαμοθράκης, Ίμβρου, Σάμου, στα βορειοδυτικά παράλια της Μικράς Ασίας και σε ένα μικρό τμήμα της Άνδρου και στο σύνολο σχεδόν της Τήνου). Αν και το φαινόμενο αυτό συναντάται, χωρίς εξαίρεση, στο σύνολο σχεδόν των βόρειων ελληνικών ιδιωμάτων, δεν τηρείται με απόλυτη συνέπεια σε όλα τα ηχητικά κείμενα του δίσκου που αφορούν σε αυτήν την κατηγορία ιδιωμάτων. Έτσι, λοιπόν, παρουσιάζονται τα άτονα <ε, αι> και <ο, ω> εκεί που θα ήταν αναμενόμενη η προφορά τους ως <ι> και <ου>. Η διαφορά αυτή οφείλεται σε κοινωνιογλωσσικούς παράγοντες (ομιλητές μη επαρκείς του ιδιώματος ή/και ομιλητές επηρεασμένοι από την κοινή νέα ελληνική) ή σπανιότερα σε γλωσσικούς παράγοντες (ιδίωμα με περιορισμένη εμφάνιση του φαινομένου της κώφωσης, όπως, για παράδειγμα, το ιδίωμα της Αγόριανης Παρνασσού). Στην παρουσίασή μας προτείνεται να αποδίδεται σε κάθε περίπτωση το άτονο φωνήεν που ακούγεται στο ηχητικό κειμένο, χωρίς

να γίνεται ανασύσταση της καθαρής μορφής των βόρειων ελληνικών ιδιωμάτων.

Το φαινόμενο της *αποβολής* συνίσταται στην πτώση (εξαφάνιση) των άτονων φωνηέντων σε οποιαδήποτε θέση στη λέξη. Το φαινόμενο αυτό συναντάται σε όλα τα βόρεια ελληνικά ιδιώματα σε διαφορετικό βαθμό και χωρίς να υπάρχει καθολικότητα στη συχνότητα εμφάνισής του (δηλαδή παρατηρείται σε κάποιες περιπτώσεις η εξαφάνιση άτονων φωνηέντων και σε άλλες περιπτώσεις η διατήρηση άτονων φωνηέντων στο ίδιο ιδίωμα, χωρίς αυτή η διατήρηση ή εξαφάνιση να διέπεται από κάποιους κανόνες).

Π.χ.: κλούρ' [klúr], /kulúri/ κουλούρι, μπλαρ' [bla:r] /mulári/ μουλάρι ~ λύκους[ʎíkus] λύκος (Θεσσαλία).

β) Όταν χρησιμοποιούνται τα φθογγόσημα, εκείνο που προέχει είναι η απόδοση των *ιδιαζόντων φθόγγων*, των φθόγγων μιας ιδιωματικής λέξης που διαφέρουν από συγγενείς φθόγους ή από τους φθόγγους που παρουσιάζονται στην ίδια ή σε αντίστοιχη λέξη της κοινής νέας ελληνικής. Στην περίπτωση αυτή, η έμφαση δίνεται στη δήλωση των αρθρωτικών χαρακτηριστικών που διαφοροποιούν αυτούς τους ιδιωματικούς φθόγγους. Κατά συνέπεια, οι αλλοφωνικές πραγματώσεις δεν δηλώνονται παρά μόνο όταν δεν υπάρχουν στην κοινή ΝΕ. Αν η αλλοφωνική πραγμάτωση υπάρχει μεν στην κοινή ΝΕ, δεν δηλώνεται όμως με την ιστορική ορθογραφία, τότε δεν δηλώνεται. Έτσι, π.χ., δεν δηλώνεται με ειδικό φθογγόσημο η ουρανική προφορά [c, ɟ, ç, ʝ] των υπερωικών συμφώνων πριν από πρόσθια φωνήεντα ή η ουρανικότητα [ʎ, ɲ] του /l/ και του /n/ σε περιπτώσεις συνίζησης – δηλαδή, γράφεται *χέρι* όχι *χ̑έρι* και *ήλιος* και όχι *ήλ̑ος*. Η χρήση του φθογγόσημου <l̑> σε κάποια νεοελληνικά ιδιώματα δίνει έμφαση στο αρθρωτικό χαρακτηριστικό «ουρανικό» του φθόγγου [ʎ], που τον διαφοροποιεί από τον αντίστοιχο φατνιακό πλευρικό φθόγγο της κοινής ΝΕ [l] στην ίδια θέση, δηλαδή πριν από το πρόσθιο φωνήεν /i/, π.χ. *l̑ίγο* [ʎíɣo] (Πάτρα και σε πολλά άλλα νεοελληνικά ιδιώματα), *λίγο* [líɣo] (κοινή ΝΕ). Για το λόγο αυτό απορρίφθηκε ως περιττή και η χρήση των συμβόλων <ḷ, ṇ> ή <l̇ , ṅ> με τελεία που περιγράφηκε παραπάνω: δήλωνε όχι μια ιδιωματική προφορά, αλλά την απουσία μιας ιδιωματικής προφοράς (της ουρανώσεως, εν προκειμένω), δηλαδή δήλωνε φθόγγους ταυτόσημους με αυτούς της κοινής ΝΕ, που άρα δεν έχρηζαν ιδιαίτερου συμβολισμού[7].

7. Βλ. Μανωλέσσου-Μπένης-Μπασέα, *Φωνητική απόδοση*, σ. 184.

Μια σπάνια εξαίρεση στην πρακτική αυτή αποτελεί η περίπτωση της δήλωσης, με ειδικά διακριτικά σύμβολα, της μη ουρανικής πραγμάτωσης των υπερωικών συμφώνων, επειδή η ιστορική ορθογραφία θα παρέπεμπε σε μια αλλοφωνική πραγμάτωση που δεν ισχύει. Συγκεκριμένα, σύμφωνα με την παλαιότερη έρευνα, σε ορισμένα ιδιώματα της Καππαδοκίας, τα υπερωικά σύμφωνα [k, ɣ, x] δεν προσθιώνονται σε [c, ɟ, ç] όταν ακολουθούν τα πρόσθια φωνήεντα [e, i][8]. Η απουσία αυτή της αναμενόμενης ουρανώσεως δηλώνεται με τα ειδικά σύμβολα <κ̇, γ̇, χ̇> με τελεία από πάνω, και άρα ο ίδιος φθόγγος [k, γ, x] δηλώνεται με δύο διαφορετικά σύμβολα, ώστε να εμποδισθεί η αυτόματη για τον ομιλητή της κοινής ΝΕ ουρανική ανάγνωση των συμβατικών ορθογραφικών γραφημάτων <κ, γ, χ>, όταν ακολουθούνται από τα <ε, αι, η, ι, υ, ει, οι>. Π.χ.: *γ̇υλκύ* [ɣilcí] «γλυκό», *αχ̇ίλι* [axɨ́li] «μυαλό» (Καππαδοκία).

γ) Είναι προφανές ότι η διαλεκτολογική έρευνα δεν μπορεί να αρκεσθεί στην ιστορική ορθογραφία, αφού για την επαρκή περιγραφή των διαλεκτικών γλωσσικών συστημάτων απαιτούνται επιπλέον πληροφορίες στο φωνητικό επίπεδο, τις οποίες η ιστορική ορθογραφία δεν δύναται να αποδώσει, καθώς τα διαλεκτικά συστήματα περιέχουν τόσο φθόγγους όσο και φωνολογικές αντιθέσεις που δεν υπάρχουν στο γλωσσικό σύστημα για το οποίο το αλφαβητικό ορθογραφικό σύστημα έχει αρχικά επινοηθεί[9].

Έτσι, λοιπόν, στα κείμενα με βόρεια ελληνικά ιδιώματα (Κοζάνη, Μυτιλήνη) αποδίδεται το φαινόμενο της στένωσης ή κώφωσης, δηλαδή η προφορά των άτονων φωνηέντων <ο, ω> και <ε, αι> της κοινής ΝΕ ως <ου> και <ι> αντίστοιχα. Π.χ.: «λύκους» αντί για «λύκος» και «πιδί» αντί για «παιδί». Σημειώνουμε ότι σε αυτές τις περιπτώσεις η προφορά των άτονων <ε, αι> αποδίδεται πάντα με <ι> και όχι με άλλο γράμμα. Η ιστορική ορθογραφία δεν είναι δυνατόν να τηρηθεί σε διαλεκτικές λέξεις των οποίων η ετυμολογία αμφισβητείται, και σε ορισμένες περιπτώσεις λέξεων επιλέξαμε να δηλώσουμε τον φθόγγο [e] αποκλειστικά με <ε> και όχι με <αι>, τον φθόγγο [i] αποκλειστικά με <ι> και όχι με <η, υ, οι, ει>.

Το ίδιο κριτήριο εφαρμόζεται για την περιγραφή του φαινόμενου του τσιτακισμού, δηλαδή της ιδιότυπης προφοράς του <κ> πριν από τα φωνήεντα <ε, αι>

8. Βλ. Richard M. G. Dawkins, *Modern Greek in Asia Minor*, Cambridge 1916, σ. 41-42· Νικόλαος Π. Ανδριώτης, *Τὸ γλωσσικὸ ἰδίωμα τῶν Φαράσων*, Αθήνα 1948, σ. 26· Thanassis Kostakis, *Le parler grec d'Anacou*, Athènes 1964, σ. 14.

9. Βλ. Μανωλέσσου-Μπέης-Μπασέα, ό.π., σ. 162.

και <ι, η, υ, ει, οι>. Έτσι, λοιπόν, η λέξη *καιρός* της κοινής νεοελληνικής αποδίδεται ως *τσαιρός* στη Σκύρο, *τ̂αιρός* στην Κύπρο και *ḱαιρός* στην Κρήτη.

δ) Το φαινόμενο της *αποβολής* συνίσταται στην πτώση (εξαφάνιση) των άτονων φωνηέντων σε οποιαδήποτε θέση στη λέξη. Το φαινόμενο αυτό συναντάται σε όλα τα βόρεια ελληνικά ιδιώματα σε διαφορετικό βαθμό και χωρίς να υπάρχει καθολικότητα στη συχνότητα εμφάνισής του (δηλαδή παρατηρείται σε κάποιες περιπτώσεις η εξαφάνιση άτονων φωνηέντων και σε άλλες περιπτώσεις η διατήρηση άτονων φωνηέντων στο ίδιο ιδίωμα, χωρίς αυτή η διατήρηση ή εξαφάνιση να διέπεται από κάποιους κανόνες). Π.χ.: *κλούρ'* «κουλούρι», *φουτιά* «φωτιά». Η αποβολή φωνήεντος δηλώνεται με απόστροφο (π.χ.: *γύρ'ζι* «γυρίζε», *δαμάλ'* «δαμάλι» – Μυτιλήνη), ενώ η αποβολή συμφώνου δεν δηλώνεται (π.χ: *τίοτα* «τίποτα» – Απείρανθος Νάξου). Σε συγκεκριμένες περιπτώσεις, δηλώνονται μεταξύ παρενθέσεων ολόκληρες συλλαβές που περιλαμβάνουν σύμφωνα και φωνήεντα και παραλείπονται στο ηχητικό κείμενο. Για παράδειγμα, σε τσακώνικα κείμενα η λέξη τάσου «μέσα» γράφτηκε τά(σου), γιατί ο ομιλητής έχει παραλείψει την τελευταία συλλαβή: *σου* και η λέξη έν̂ι «είναι» γράφτηκε (έ)ν̂(ι), γιατί ο ομιλητής παρέλειψε τα φωνήεντα. Ο τρόπος αυτός παρουσίασης επιλέχθηκε γιατί επιτρέπει την κατανόηση του κειμένου.

ε) Η προφορά των διπλών συμφώνων δηλώνεται με παύλα (-) ανάμεσα στα δύο ίδια σύμφωνα. Π.χ.: *θάλασ-σα* [θálas:a], *άλ-λος* [ál:os] (Ρόδος, Κύπρος). Αυτό επιτρέπει τη διάκριση από τις περιπτώσεις λέξεων που γράφονται λόγω ιστορικής ορθογραφίας με διπλά σύμφωνα στην κοινή ΝΕ και στις περισσότερες διαλέκτους και ιδιώματα με διπλά σύμφωνα που δεν προφέρονται. Π.χ.: *θάλασ-σα* [θálasa], *άλ-λος* [álos] (Κρήτη, Πελοπόννησος).

3. Πίνακας αντιστοιχίας των φθογγοσήμων με τα σύμβολα του ΔΦΑ

Στον παρακάτω πίνακα παρουσιάζονται τα εδικά σύμβολα, τα φθογγόσημα που αναφέραμε πιο πάνω, τα οποία χρησιμοποιήθηκαν για την απόδοση των ιδιαζόντων φθόγγων που παρουσιάζονται στα διαλεκτικά κείμενα του δίσκου, καθώς και η αντιστοιχία αυτών των φθογγοσήμων με τα σύμβολα του Διεθνούς Φωνητικού Αλφαβητού που δηλώνονται αναμέσα σε αγκύλες [ ], ενώ με < > δηλώνονται τα γραφήματα, δηλαδή η ορθογραφική απόδοση στην κοινή ΝΕ. Για τη δημιουργία του παρακάτω πίνακα, βασιστήκαμε στα δεδομένα χρήσης φθογγόσημων που παρουσιάζονται στον Κανονισμό Συντάξεως του Ιστορι-

κού Λεξικού της Νέας Ελληνικής[10], με τη διαφορά ότι στον παρακάτω πίνακα παρουσιάζονται μόνο τα φθογγόσημα που αντιστοιχούν στους φθόγγους που εμφανίζονται στις εγγραφές του δίσκου «Ντοπιολαλιές». Αφού παρουσιαστούν τα φωνητικά χαρακτηριστικά κάθε φθόγγου, θα επισημανθούν, όπου αυτό είναι γνωστό, τα ιδιώματα και οι διαλέκτοι όπου παρουσιάζεται κάθε φθόγγος.

Φθογγόσημα	**ΔΦΑ**	**Περιγραφή φθόγγου και χρήση φθογγοσήμου**	**Παράδειγμα**
ä	[æ]	Φωνήεν ανοικτό, πρόσθιο, μη στρογγυλό. Πραγματώνεται μεταξύ [e] και [a].	*σίτä* [sítæ] «ενώ» (Καρς Καυκάσου)
b	[b]	Σύμφωνο κλειστό, διχειλικό, ηχηρό. Το σύμβολο αυτό χρησιμοποιείται για τη διάκριση μεταξύ προέρρινης προφοράς ως [b] ή της μη προέρρινης προφοράς ως [mb] του <μπ> στο εσωτερικό της λέξης μετά από φωνήεν και των <π> και <μπ> στην αρχή της λέξης.	*ȧμbέλιν* [ambéli] <u>αλλά</u> *ȧbέλι* [abéli], *τον πατέρα* [tom batéra] <u>αλλά</u> *το πατέρα* [to batéra]
ĵ	[ɟ]	Σύμφωνο τριβόμενο, ουρανικό, ηχηρό, σε περιπτώσεις αποβολής του πρόσθιου φωνήεντος /i/ που ακολουθεί σε ληκτική θέση.	*μάĵ'* [máɟ], (βόρεια ελληνικά ιδιώματα – σημ.: στα βόρεια ιδιώματα, όταν μετά την αποβολή του /i/ παραμένει ημίφωνο <ⁱ>, δεν σημειώνεται με το φθογγόσημο <ĵ> αλλά με <γⁱ, γᵉⁱ, γᵒⁱ, γᵘ, γᵃⁱ>· π.χ., *μάγᵒⁱ* [máɟⁱ]). Σε μη ληκτική θέση, η ύπαρξη ή μη ουρανικότητας του <γ> δεν δηλώνεται, εκτός αν πιστοποιείται βιβλιογραφικά. Π.χ.: *γ'ναίκα* [ɣnéka], αλλά και *ĵ'ναίκα* [ɟnéka] (Λέσβος), *κυνήĵ'μα* [ciɲíɟma] (Σιάτιστα).
ġ	ɣ	Σύμφωνο τριβόμενο, ηχηρό, υπερωικό, χρησιμοποιείται μόνο για τη δήλωση της υπερωικής πραγμάτωσης [ɣ] αντί της αναμενόμενης ουρανικής πραγμάτωσης [ɟ] πριν από τα <ε, αι, ι, η, υ, οι>.	*βġαίν'* [vɣén] «βγαίνει», *ġυλκύ* [ɣilcí] «γλυκό» (Καππαδοκία)

10. Βλ. Ακαδημία Αθηνών-Κέντρον Ερευνής Νεοελληνικών Διαλέκτων και Ιδιωμάτων, Κανονισμός Συντάξεως του Ιστορικού Λεξικού της Νέας Ελληνικής, *Λεξικογραφικόν Δελτίον*, τόμ. 26, παράρτημα 6, Αθήνα 2012, σ. 94-100.

d	[d]	Σύμφωνο κλειστό, οδοντικό, ηχηρό. Το σύμβολο αυτό χρησιμοποιείται για τη διάκριση μεταξύ προέρρινης προφοράς ως [b] ή της μη προέρρινης προφοράς ως [mb] του <ντ> στο εσωτερικό της λέξης μετά από φωνήεν και των <τ> και <ντ> στην αρχή της λέξης.	*ándras* [ándras] αλλά *ándras* [ádras], *τον τόπο* [ton dópo] αλλά *το τόπο* [to dópo]
ḍ-ḍ	[ɖ:]	Σύμφωνο κλειστό, ανακεκαμμένο, ηχηρό. Πρόκειται για την πραγμάτωση του διπλού <λλ> στην Κατωιταλική.	*φύḍ-ḍo*[fíɖ:o] «φύλλο», *aḍ-ḍá* [aɖ:á] «αλλά» (Κάτω Ιταλία)
i	[ɯ]	Φωνήεν οπίσθιο, κλειστό, μη στρογγυλό, κυρίως σε δάνεια από την τουρκική γλώσσα.	*χiξίρης* [xɯzíris] «γέρος» (Σίλη Λυκαονίας)
ʒ̂	[ʒ]	Σύμφωνο τριβόμενο, συριστικό, φατνοουρανικό, ηχηρό όπως στη γαλλική λέξη *jour*.	*ʒ̂ουφάλι* [ʒufáli] «κατσικάκι» (Τσακωνιά)
g	[g] [ɟ]	Σύμφωνο κλειστό, υπερωικό, ηχηρό. Το σύμβολο αυτό χρησιμοποιείται για τη διάκριση μεταξύ προέρρινης προφοράς ως [g] ή της μη προέρρινης προφοράς ως [ng] των <γκ, γγ> στο εσωτερικό της λέξης μετά από φωνήεν και των <κ, γκ, γγ> στην αρχή της λέξης.	*άγγελος* [áŋɟelos] αλλά *άγγελος* [áɟelos], *τον κόπο* [toŋ gópo] αλλά *το κόπο* [to gópo]
ĝ	[ɟ]	Σύμφωνο κλειστό ουρανικό, ηχηρό. Χρησιμοποιείται σε περιπτώσεις αποβολής του πρόσθιου φωνήεντος /i/ που ακολουθεί.	*anáĝ'* [anáɟ] (βόρεια ιδιώματα – σημ. στα βόρεια ιδιώματα όταν μετά την αποβολή του /i/ παραμένει ημίφωνο <ⁱ>, δεν σημειώνεται με το φθογγόσημο <ĝ> αλλά με απλό <g>, π.χ. *anág*ⁿ [anáɟⁱ])
ǵ	[ɟʰ]	Σύμφωνο κλειστό, προστριβές, ουρανικό, ηχηρό, δασύ, πριν από τα πρόσθια φωνήεντα /e/, /i/ ως αλλόφωνο του /g/ και πριν από το [ɟ] ως αλλόφωνο του /l/.	*áǵelos* [áɟʰelos] (Μέσα-Ανατολική Μάνη και στα Κύθηρα και ορισμένα νησιά των Κυκλάδων και των Δωδεκανήσων.) Επίσης *méǵa* [méɟʰa] «μέλια» (σε ορισμένα νησιά των Κυκλάδων).
ḱ	[kʰ]	Σύμφωνο κλειστό, υπερωικό, δασύ.	*ζαρούḱου* [zarúkʰu] «ζαρώνω» (Τσακωνιά)

κ̂	[c]	Σύμφωνο κλειστό, ουρανικό, άηχο. Χρησιμοποιείται σε περιπτώσεις αποβολής του πρόσθιου φωνήεντος /i/ που ακολουθεί.	*πιδάκ̂* [piðác] (βόρεια ιδιώματα – σημ. στα βόρεια ιδιώματα, όταν μετά την αποβολή του /i/ παραμένει ημίφωνο <ⁱ>, δεν σημειώνεται με το φθογγόσημο <κ̂> αλλά με απλό <κ>, π.χ. *πιδάκⁱ* [piðácⁱ].) Σε μη ληκτική θέση, η ύπαρξη ή μη ουρανικότητας του <κ> δεν δηλώνεται, εκτός αν πιστοποιείται βιβλιογραφικά. Π.χ.: *σκ̂λί* [skʎi] (στα περισότερα βόρεια ελληνικά ιδιώματα).
		Σε περιπτώσεις που το <κ> ακολουθείται από το φωνήεν /ι/ και άλλο φωνήεν, σε όλα τα ιδιώματα, προφέρεται ως ουρανικό [c] και δεν σημειώνεται με το <κ̂> αλλά με απλό <κ>. Στη περίπτωση αυτή, το <κ> και το <ι> προφέρονται ως ένας φθόγγος, που στο ΔΦΑ συμβολίζεται με το ουρανικό [c] και χωρίς βεβαίως το [i].	*κιάλια* [cáʎa]
κ́	[cʰ]	Σύμφωνο προστριβές, φατνο-ουρανικό, άηχο, μεταξύ [k] και [tʃ], το οποίο προκύπτει από την περαιτέρω ουρανώση του /k/ πριν από τα πρόσθια φωνήεντα /e/, /i/.	*παιδάκ́ι* [peðácʰi] (Κρήτη), *κ́είνο* [cʰíno] (Απείρανθος Νάξου)
λ̂	[ʎ]	Σύμφωνο πλευρικό, ουρανικό. Έτσι προφέρεται το <λ> στη λέξη *ήλιος* στην κοινή ΝΕ. Εμφανίζεται συχνά πριν από το πρόσθιο φωνήεν /i/ σε περιοχές που παρουσιάζουν το φαινόμενο της ουρανικοποίησης. Χρησιμοποιείται επίσης σε περιπτώσεις αποβολής του πρόσθιου φωνήεντος /i/ που ακολουθεί.	*δαμάλ̂* [ðamáʎ] «δαμάλι» (Λέσβος), *άλ̂μμα* [áʎma] «άλειμμα» (βόρεια ελληνικά ιδιώματα)
		Σε περιπτώσεις που το <λ> ακολουθείται από το φωνήεν /ι/ και άλλο φωνήεν, σε όλα τα ιδιώματα, προφέρεται ως ουρανικό [ʎ] και δεν σημειώνεται με το <λ̂> αλλά με το <λ>. Στη περίπτωση αυτή, το <λ> και το <ι> προφέρονται ως ένας φθόγγος, που στο ΔΦΑ συμβολίζεται με το ουρανικό [ʎ] και χωρίς βεβαίως το [i].	*ήλιος* [íʎos] και όχι *ήλ̂ιος* [íʎios]

l̇	[ɹ]	Σύμφωνο προσεγγιστικό, ανακεκαμμένο, μεταξύ [l] και [r], συνήθως μπροστά από τα φωνήεντα /a/, /o/ και /u/.	*ψιl̇άκι*[psiɹáci]«ούρα»(Απείρανθος Νάξου)
ƛ	[L]	Σύμφωνο πλευρικό, υπερωικό.	*καƛά* [kaiá] (κεντρική Μακεδονία), *γιοƛού* [yoiú] (Καππαδοκία)
λ-λ^{d}	[ll^{d}]	Σύμφωνο πλευρικό, φατνιακό, διπλό, όπου το δεύτερο σύμφωνο πραγματώνεται ως σύντομο κλειστό φατνιακό ηχηρό στον ίδιο τόπο άρθρωσης.	*κούμελ-λ^{d}ο* [kúmell^{d}o] (Αρχάγγελος Ρόδου)
n̂	[ɲ]	Σύμφωνο, ρινικό, ουρανικό πριν από το πρόσθιο φωνήεν /i/ σε περιοχές που παρουσιάζουν το φαινόμενο της ουρανικοποίησης. Έτσι προφέρεται το <ν> στη λέξη *νιάτα* στην κοινή ΝΕ. Χρησιμοποιείται επίσης σε περιπτώσεις αποβολής του πρόσθιου φωνήεντος /i/ που ακολουθεί.	*κουβάν̂*'[kubáɲ]κουμπάν̂'«τάμα» (Λέσβος), *φτειάν̂*'[ftçáɲ], *φτειάν̂*^{ει} [ftçáɲ^{i}] (βόρεια ελληνικά ιδιώματα)
		Σε περιπτώσεις που το <ν> ακολουθείται από το φωνήεν /i/ και άλλο φωνήεν, σε όλα τα ιδιώματα, προφέρεται ως ουρανικό [ɲ] και δεν σημειώνεται με το <n̂> αλλά με απλό <ν>. Στη περίπτωση αυτή, το <ν> και το <ι> προφέρονται ως ένας φθόγγος, που στο ΔΦΑ συμβολίζεται με το ουρανικό [ɲ] και χωρίς βεβαίως το [i].	νιάτα [ɲáta] και όχι n̂ιάτα [ɲiáta]
ξ̂	[kʃ]	Πρόκειται για τη διαδοχή του κ /k/ με το συριστικό (παχύ) σ̂ /ʃ/.	*ξ̂ύλα* [kʃílla] (Σίλλη Λυκαονίας)
q	[q]	Σύμφωνο κλειστό, φαρυγγικό, άηχο [q].	*aqαλούσ-σα* [aqalús:a] «έξυπνη» (Σίλλη Λυκαονίας)
σ̂	[ʃ]	Σύμφωνο, τριβόμενο, συριστικό (παχύ), φατνοουρανικό, άηχο, όπως στην αγγλική λέξη *shame* και τη γαλλική *chef*.	*έσ̂ει* [éʃi] «έχει» (Αρχάγγελος Ρόδου), *σ̂απάν'* [ʃapán] «ίσια πάνω» (βόρεια ελληνικά ιδιώματα)
t̊	[t^{h}]	Σύμφωνο κλειστό, οδοντικό, δασύ.	*ανοιt̊έ* [anit^{h}é] «ανοικτός» (Τσακωνιά)
ÿ	[y]	Φωνήεν πρόσθιο, κλειστό, στρογγυλό. Μοιάζει με το [i], αλλά προφέρεται με στρογγυλεμένα χείλη.	*γÿτονας* [ɟýtonas] «γείτονας», *σÿρίν*[syrín] «κοπάδι» (Καππαδοκία)

χ̂	[ç]	Σύμφωνο τριβόμενο, ουρανικό, άηχο. Χρησιμοποιείται σε περιπτώσεις αποβολής του πρόσθιου φωνήεντος /i/ που ακολουθεί.	*έχ̂'* [éç] «έχει» (βόρεια ελληνικά ιδιώματα – σημ. στα βόρεια ελληνικά ιδιώματα, όταν μετά την αποβολή του /i/ παραμένει ημίφωνο <ⁱ>, δεν σημειώνεται με το φθογγόσημο <χ̂> αλλά με απλό <χ>· π.χ. *έχ*ᵉⁱ [éçⁱ])
χ̇	[x]	Σύμφωνο τριβόμενο, άηχο, υπερωικό, χρησιμοποιείται μόνο για τη δήλωση της πραγμάτωσης [x] αντί της αναμενόμενης ουρανικής πραγμάτωσης [ç] πριν από τα <ε, αι, ι, η, υ, οι>.	*αχ̇ίλι* [axɨ́li] «μυαλό», *χ̇ίτσεν* [xɨ́tsen] «έτρεξε» (Καππαδοκία)
χ́	[çʰ]	Σύμφωνο τριβόμενο, φατνοουρανικό, άηχο, ελαφρά συριστικό και δασύ, μεταξύ του /x/ και του /ʃ/ που προκύπτει από την περαιτέρω ουράνωση του /x/ πριν από τα πρόσθια φωνήεντα /e/, /i/.	*χ́έρα* [çʰéra] (Κρήτη και Μέσα-Ανατολική Μάνη)
h	[h]	Σύμφωνο τριβόμενο, γλωτιδικό, άηχο.	h̆ἄριφος [hǽrifos] «άντρας, πατέρας»
ψ̂	[pʃ]	Πρόκειται για τη διαδοχή του π /p/ με το παχύ συριστικό σ̂ /ʃ/.	*ανάψ̂'* [aɲápʃ] «ανάψει» (Σίλλη Λυκαονίας)
τσ̂	[tʃ]	Σύμφωνο, προστριβές, φατνοουρανικό, παχύ, άηχο όπως στην αγγλική λέξη *chip*.	*τσ̂ερίν* [tʃerín] «κερί» (Κύπρος), *τσ̂εσμέ* [tʃezmé] «δεία» (Σίλλη Λυκαονίας)
τζ̑	[dʒ]	Σύμφωνο, προστριβόμενο, φατνοουρανικό, παχύ, ηχηρό όπως στην αγγλική λέξη *gin*.	*άντζ̑ελος* [ándʒelos] (Κύπρος), *τζ̑άμι* [dʒámi] (Καππαδοκία)
κ-κ̊	[kkʰ]	Σύμφωνο διπλό, υπερωικό, κλειστό, δασύ.	*κόκ-κ̊αλον* [kókkʰalon] (Κύπρος)
π-π̊	[ppʰ]	Σύμφωνο διπλό, διχειλικό, κλειστό, δασύ.	*π-π̊έφτει* [ppʰéfti] (Κύπρος και Κάτω Ιταλία)
τ-τ̊	[ttʰ]	Σύμφωνο διπλό, οδοντικό, κλειστό, δασύ.	*ποτ-τ̊έ* [pottʰé], *τ-τ̊ρία* [ttʰria] (Κύπρος και Κάτω Ιταλία)

Επίλογος

Ο πλούτος της νέας ελληνικής γλώσσας εντοπίζεται σε μεγάλο βαθμό στις διαλέκτους και τα ιδιώματα που παραμένουν ζωντανά μέχρι τις μέρες μας. Έτσι, λοιπόν, η εφαρμογή ενός ενιαίου επιστημονικού τρόπου φωνητικής απόδοσης σε 84 ηχητικά κείμενα του δίσκου «Ντοπολαλιές», που καλύπτουν ευρύ φάσμα νεοελληνικών ιδιωμάτων, συμβάλλει στην καθιέρωση ένος συστήματος αναφοράς για τη μεταγραφή των νεοελληνικών διαλέκτων και ιδιωμάτων σε μελλοντικές μελέτες και παρουσιάσεις.

Το εγχείρημα φαίνεται να επιτυγχάνεται, καθώς χρησιμοποιήσαμε περίπου 34 σύμβολα ή συνδυασμούς συμβόλων, που αποδίδουν μεγάλο αριθμό φθόγγων. Χρειαζόμαστε ενδεχομένως και άλλα δεδομένα που να αφορούν στη φωνητική περιγραφή των νεοελληνικών ιδιωμάτων· αυτό θα προκύψει ύστερα από μακροχρόνια και συλλογική εργασία, που θα επιτρέψει να εντοπίσουμε, κατά το δυνατόν, το σύνολο των φθόγγων που παρουσιάζονται στα περισσότερα ιδιώματα και διαλέκτους. Η παρουσίαση αυτή συγκαταλέγεται σε σειρά μελετών και παρουσιάσεων που αποτελούν την αφετηρία της καταγραφής με συστηματικό και ενιαίο τρόπο της προφοράς και των φωνητικών φαινομένων των ποικιλιών της νέας ελληνικής.